

Առանց մայր և՛ հեղանայութեան և՛ արտաքին ճակատի հետ հարաբերութեան քննարկելու իւր տեղեկութիւնը, Արմիլուս կը նայէր միշտ լուսափողփող աստղերուն, Արմիլուս որ կ'երգէին եկեղեցւոյն նըստակները:

Մարգարանէ վիճեցիւն պէս յարթ ժամերով զարնուած, « Ի՛նչ կ'ըմանայ արդեօք այդ մարդ » իրենց այրին մէջ (զգուսկին,

Գազաններն: Որոյցմէ մին ցառակէց անցըց հանկը փորին:

Ճակատը ցայտէր ճաշին մաքուր և սիրտը լի անուշտու (Թեամբ,

Արմիլուս կը նայէր երկնից փայլուն աստղերուն:

Ինչ անձն ամէն կողմէ յարձակեցան չըրէք զգաւոր: Սարկուտը միտն աքիտեցաւ, ուսկիմերն ալ վերադառնան Հեռագլխին ժանեաց ներքին կամ անգեղին կատարին մէջ, Բայց ի՛նչ աչեքն կը նայէին միշտ զէպ զվեր արտադրուած, Որ իրենց ճշգրտութեան անոր վրայ զարնուէին... Այն ատեն, ըստ իր փնտրանքն ունայեցիկ զարնուէին, Բարեկերպ ու վայելի, յայտն, յայտն, յայտն փորձութիւնը թափառեցին քաղաքներն ու արտաքիններն ու անոր լսեցիք Արմիլուսի ալ ինչպէս զեղիւ:

Բայց փրկութեան զուտին անոր, Գլուխն անշուշտ ու արժեքային աւելի մեծ զանաք աչեքն իւր կը նայէր զնո պէշ պէշ երկնից փայլուն աստղերուն, Լուսնի երկայնք մը պարհներով զայն աստղերուն աստղերուն, Մարգարանէ մեղմիկ ձայնէր կ'երգէր իր նըստակները, Մարգարանէ վիճեցիւն պէս լուրջ, մաքուրով զարնուած: Եւր զայն տեսանք բոլոր զգաւոր զարնուէին և որոպցին: Ո՛ր, սա աչեքն Արմիլուսի, Ի՛նչ շուրջով կը փայլին, Ի՛նչ կը տեսնեն վերն ճոն արդեօք, զոր մենք երբեք (Կարող չենք:

« Փորենք զանոնք, փորենք զանոնք »

Մի՛ կըտուցով անգլիոյ արագ, Ինչպէս ճիշդն անցած արժեքն, երկու թռչունը նոյն (անցիկ մէջ,

Ինչպէս քանի խառնարային, Բայց քանի քանի քանի:

Բայց այն ատեն անտառին մէջ ան ու սարսափը արեւից: Թեփաթորթ հեղաց զգաւոր փայտն չըփռէ խառն ի (խառն,

Նետուեցան իրենց որդին կամ մօրացեալ լուսերուն մէջ: Երկնիցն աստղ մը կ'երգէր զայն աստղ լուսով չըրաւորութիւն: Ինչ անտառով քան աչեքն այն ի՛նչ ինչ նայէր իրեն, Գեղաց ի՛նչ ու կանգ աստու Արմիլուսի ճակտին վրայ:

Թրգէն, Կ. ԿՈՐՈՒՄ Ի. ՌԱՄՈ

ՔՈՐՈՒՄ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

(ՊԱՏՄԱՆԱԿԱՆ, ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ)

ԱՐԽԱՐԻԻ ազգերու յառաջգլխութեան կամ յետադիմութեան փորձաքարն է Քառայնականի կրթութիւնը: Այն ամէն ազգերը որ իրենց յաջողական անուններուն մասքառքը յարգականի ողին չեն աւանդած, ինչպէս են կորստեան խոր անդունդի մը մէջ, ուր հազիւ կըրցած են իրենց գոյութիւնը որակաւորել: Իսկ, այն ազգերը, որ ունեցած են իմաստուն զեկալարները՝ որոնց առաջնորդութեամբ բարոյական կրթութեան սերմերը տարածելու ջանադիր եղած են, ըստ կարի, բարձրացած, զարգացած ու իրենց գոյութիւնն ապահոված են:

Մեր ազգը ունեցած է, կամ, ունի՞ այն բարոյականի կրթութեան ոգին, երկու խօսքով՝ կ'ողանք բացատրել:

Ազգային պատմութեան իմաստուն հետեւող մը, գիւրաւ պիտի հասկնայ որ, մեր ազգը սկիզբէն ի վեր՝ բազմազան բարոյական ժողովուրդներուն, միշտ հեղ խոնարհ և քառահամբոյ՝ եղած է: Ուրիշ ազգերու հանդէպ ունեցած է անտառականութեան ոգի մը՝ հասցուցած, շատ անգամ, ծայրագոյն աստիճանի: Հեթանոսութեան մէջ, գլխաւորապէս իր երկրի դիրքէն ազդուելով, թէեւ բնական ձիրքերով օժտուած, բայց ուսանց հետազոտութեան բնազդը մշակելու, բնութեան մէջ ապրած է միշտ իր նախնիքներուն կենցաղը պահպանելու ջանքով: Այս պատճառաւ է որ միւս ազգերն, ինչպէս Գաղղեացիք, Ասորեստանցիք և Բաբելոնի մէջ առնելով բնութեան այս մեծ պարգեւները աւելի մշակած և զայն իրենց սեպակաւորելով աւելի զարգացած, որով և կըրցած են տիրական հանգամանք մը ստանալ իր վրայ:

Նոյնպէս իր նախնական փորձով, զոր ինք իր ձեռքով ստեղծած է, պատճառ եղած է իր հարուստ վաճառականութեան համբաւը

Փիւնիկեան ազգին թողելու: Այսպէս ինքը պարփակեալ սահմանաւոր դիրքի մը մէջ, որուն կլիման ընծային ու բերրի, կատա-
րեալապէս բնութեան զաւակը եղած է:

Եթէ երբէք ունեցած է երկար ժամանակներ իշխանական մեծութիւն մը, սակայն և այն, իրեն յատուկ դիրքովը քաջութեամբ միայն վաստակած, բայց տկարութեամբ կորուսած է:

Քրիստոնէութիւնը սակայն, թէեւ ի սկզբ-
բան Հոգեւոր եռանդ մը, բարոյականի շար-
ժում մը ներմուծեց մեր մէջ, և որուն միայն կը պարտինք մեր այժմու գոյութիւնը, սա-
կայն մէկ կողմէն մօտակայ ազգերու անդա-
դար Հայժամոհներն՝ արտաքինապէս, և միւս
կողմէ երկրին իշխողներու բարոյականի կրք-
թութեան պակասութիւնը՝ ներքինապէս պա-
տերազմ մը կը մղէին Քրիստոնէութեան ու
անոր վարդապետներուն դէմ: Այս պայքա-
րին ամենամեծ գերակատարները կը հան-
դեսանան Տէրան, Արշակ, Պապ, և վերա-
դանանց ժամանակակից քանի մը վատ իշ-
խաններ: Ահա այս պատմական անվերջա-
նայի պայքարը, որուն թատրը կը հանդի-
սանար Հայաստան, արդիւնք էր միայն
մեր թագաւորներուն ու ժողովրդեան միջև
գտնուած բարոյականի կրթութեան պակա-
սին: Այսպէս չենք կարող ցոյց տալ մէկը,
բաց ի վնասնապէս թագաւորէն, որ իր
գանձը Հայ մանկուտյն կրթութեան օգտին
ծառայեցներ: Իրաւ է թէ շատ մը կրօնասէր
թագաւորներ ունեցած ենք, որոնք բոլան-
գակ մեր աշխարհը եկեղեցիներով, վանքե-
րով ու կրօնական բարենպաստի հաստա-
տութիւններով ճոխացուցած ու ուղղմած իսկ
կոչուած են, սակայն, Հայ-մանուկներուն
կրթութեան համար ո՛ր և է զեզօղութիւն մը
չընելէ զատ, չեն իսկ մտաբերած գայն:
Թէպէտ ունեցած ենք գաղութներ, բայց ա-
նոց մէջ լոկ գրելու, կարգալու հոգ տա-
րած են և ո՛չ բարոյականի կրթութեան, հե-
տեւաբար եկեղեցական գասակարգը միայն
օգտուածը այն հաստատութիւններէն, իսկ
հասարակ ժողովուրդը միայն մայրական
կրթութեան տակ, դպրութեամբ կը ժառան-
գէր բնական թուրութիւնն ու անտարբերու-
թիւնն, ինչպէս կ'ըսէ Խորենացին:

Յետոյ կը տեսնենք որ բոլոր թագաւո-
րագուններն ու իշխանագուններ իրենց բն-
տանկան շուայտ ուղեղի մթնոլորտին տակ
մեծնալով ու կրթութեամբ, չեն ունեցած բնա-
բարոյական կրթութիւն մը, թէեւ բացառա-
բար կը գտնենք քանի մը մարդիկ, ինչպէս
Աշոտ Ա. Բագարատ, Մեծն-Ներսէս և այլք,
որք իրենց բնական ուղիւնքութեանն ու ազնիւ
հոգւովը կարող կ'ըլլան անմիաբան իշխա-
ններ իսկ սիրաշահել ու բարեք գործել,
բայց զօթախտապէս իրենց հետեւողները չեն
ունենար, որոնցմէ թերեւս կրթասէրներ ալ
եղնէին:

Այսպէս, պատմութեան ընթացքէն կը
տեսնենք թէ՛ մեր մէջ սիրած էր ընդհա-
նուր թուրութիւն մը հանդէպ բարոյականի
կրթութեան. կը տեսնենք թէ՛ կրօնական
եկեղեցական դպրոցներ ու հաստատութիւն-
ներ ունենալով հանդերձ, Սահակեան և
Մեսրոպեան վարժարաններուն հաստատուե-
լովն իսկ, Հայ-մանուկը գուրի կը մնար բա-
րոյական առողջ կրթութեան մ'առաւելու-
թենէն: Եւ այսու ամենազարգ կերպով իտր-
հող մ'իսկ դիւրաւ սխտի յեկտէ թէ մեր
ներկան՝ անցեալի բարոյականին յոգի մա-
տակարարութենէն ծնած է:

Իսկ, թէ մեր ներկան, որ ապագային
մայրն է, այն ամէն պայմաններ՝ որոնցմով
ապահով ապագայ մը կարենայ խոստա-
նալ: — Դժուար է պատասխանել:

Սակայն մեր այժմու գիւրջը, մանուկներու
բարոյական կրթութեան տեսակետով, իթէ
նկատողութեան առններ, թերեւս, առողջ
տեսութեան մը ասպարէզն ունենանք, քանի
որ անցեալի քայքայիչ հիմնակէտը կը նկա-
տեն բարոյականի կրթութեան պակասու-
թիւնը:

Յայտնի է թէ, վերջին դարուս Եւրոպա-
ցի մեծ մարդիկ նկատելով կրթութեան ու
բարոյականի մեծ դիրքը — ինչ որ զարեւ
առաջ Մեծն-Ներսէս զգացած էր բայց չէր
կարողացած ամբողջովին իրականացնել —
կանգնեցին զանազան հաստատութիւններ,
ինչպէս, դիշբորթիկ դպրոցներ, հիւանդա-
նոցներ, անկեանոցներ, որբանոցներ և այլն.
որոնց մէջ գլխաւորապէս մանուկներու բա-

բոլորական կրթութիւնն Գոգ տանելով, մար-
դոց թշուառութեան և անկման սկզբնապատ-
ճաններն ուղեցին վերջինը: Մեր ազգն ալ
գրեթէ վերջացող դարուն կէսէն սկսելով,
ուզեց հետեւիլ այս մեծ գաղափարին ու
բոցել ուզեց այն ահապին պատառուածքը որ
բացուած էր իրենց նախորդներու անհոգու-
թեամբ:

Բայց ցաւալի կէտ մը կայ: Գրեթէ, ինչ-
պէս ամէն՝ նոյնպէս և այս պարագային մէջ
կապկային գրութեան մը հետեւած է մեր
ազգը: Վայ ըսածներնու, վերջացող պարու-
ողջամիտ հայ-գրագէտներուն բոլոր գրած-
ները՝ իրաւ է թէ, գտնուած են բաւական
մարդիկ որ ճշմարտութիւնը պաշտպանած
են, սակայն անոնց թիւը խիստ ցանցաւոր և
հետեւաբար անլսելի մնացած են րնդհանրա-
պէս:

Ապաքն, փոխանակ Եւրոպական գաղա-
փարներուն, նոյն իսկ բարոյական օտնա-
կետով՝ ուղղամտութեամբ հետեւելու և ա-
նոնց լաւ փողմբը ազգային պէտքին յար-
մարցնելու, ընդունած են առհասարակ անոնց
ամէն արտապրութիւնները՝ լոկ ընդունած
ըլլալու համար: Թեւեւ ընդունաւ զմեզ
կարգ մը օտարաժողներ, որոնք օտարին ամէն
փառ կողմբը ազգային էութեան պահպան-
ման միջոց կը քարոզեն. այս է միակ պառ-
ճառ, որ այս օր սկսելովիննու մեծկակ
պատ մը, զուրկ բոլորովին բարոյական ա-
ռողջ կրթութիւնէ, նախկին Յունաստանի,
Եգիպտոսի, Ասորեստանի եասելը ու ինքնա-
մը ժողովուրդներու յատկութիւնները ցոյց
կու տայ: Բայց պատմութեան փիլիսոփայու-
թիւնը մեզի կը յայտնէ թէ՛ ինչ եղաւ եւրո-
նախկին ժողովրդոց ապագան:

Այնպիսի մը նեղեցէք Ազգ. վարժարան-
ներու բարոյական մատակարարութեանը մը-
բայ, և պարտաւ պիտի ըմբռնէք թէ՛ անոնք
իրենց կողման ծառայելէ շատ հեռու կը

գտնուին, քանի որ իրենց աշակերտներուն
սրտերն ու մտքերը փոխանակ ուռուցիկ ու
սնամէջ գաղափարներով լեցնելու, բարոյա-
կան կրթութեան մը սերունդը չեն ցանդ
անոնց սրտերուն մէջ. այնպէս որ ամէն
ազգ. վարժարանէ ելնող՝ զուրկ ինքնաճա-
նալութեան սուրբ գագացումէն, վերացական
գաղափարներով սողորուած՝ արհամարհան-
քով կը վերաբերուի ազգ. էութեան հանդէպ.
և ծուռ աչքով կը դիտէ ու կ'արհամարհէ
ինչ որ ազգային է, ինչ որ տոհմային է:
Եթէ ունենար իր նախահայրերուն կրօնա-
սիրական եռանդը, գոնէ տոհմային էութեան
հանդէպ թուովութեամբ վարուելով՝ փաստի
պատճառ չպիտի ըլլար, այլ ինքնուրոյն դի-
քովը գէթ անմատչելի պիտի մնար:

Դարձեալ կը կրկնենք, թէ և գտնուած
են երբեմն ողջամիտ հայեր որ հասկցած են
բարոյականի կրթութեան օգուտը ու գործա-
դրած իսկ, բայց ասոնք բազմամամբ ընդ-
հանուր անտարբերութեան, ամբողջ երկնքի
մը վրայ փայլող քանի մը աստղերու տալա-
ւորութիւնը կը թողուն: Ուստի այս ամե-
նակարեւոր պէտքը ժողովրդականացնելու
համար, մեր ողջմտի գործիչներուն ուշադրու-
թիւնը հրաւիրել կը համարձակիմ:

Փնտի որ մեր մէջ, այսօր, լրագրութիւնն
է որ գլխաւորապէս հասարակութեան բա-
րոյական զարգացման զեկը կը վարէ, ու-
րեմն ամենամեծ պարտականութիւնը լրա-
գրութեան վարիչներուն վրայ կը ծանրանայ:
Իւ երկրորդ, բարոյականի կրթութեան հոգ
տանելու մեծ բաժին մ'ունին ուսուցիչները,
քանի որ իրենց յանձնուած է ապագայ սե-
րունդը: Այսինքն գտաւ, հայ-գրագէտներու
պարտականութիւնն ալ այս մասին նուիրա-
կան կը դառնայ. ինչո՞ւ համար «սիրտ»ի,
«մարդ ըլլալու միջոցի» նման գրեցրու գո-
յութենէն զուրկ մնայ մեր հայ-հասարա-
կութիւնը:

Եթէ ամէն մարդ դիտակցութեամբ գոր-
ծելու ըլլար, քարանձապէս նպաստաւոր ա-
յաջայի մը ծնունդ պիտի կրնար տալ՝ մեր
ներկան . . .

Արտադրեմ:

Գ. Յ. ՄԵՍՐՈՊ.

Բ. Ասոնց մէջ նշանակելի տեղ մը կը բռնեն
Իրիման, Հայրիկ Հ. Ինճեհան, Հ. Այստեան,
Հ. Արեւան, Հ. Մեղրեհեքէկ Մաւրասեան, Մ.
Մամուրեան, և այլն: